

EESTI ŠOKOLAADIVALMISTAJALE

MIKS JA KUIDAS MINNA ÜLE ÕIGLASE KAUBANDUSE TOODANGULE?

SISUKORD

I. Sertifitseerimissüsteemid

3

II. Fairtrade

4

Miks on Fairtrade'i märk hea ettevõtjale?

4

Miks on Fairtrade'i märk hea tarbijale?

6

III. Fairtrade'i sertifitseerimisprotsess

6

Missugused on Fairtrade'i märgiga toodetele seatud tingimused?

6

Kuidas toimida?

7

Millega arvestada?

8

Allikad

9

I. SERTIFITSEERIMISSÜSTEEMID

Ettevõtlustegevus mõjutab alati kas otsesemalt või kaudsemalt ühiskonda ja keskkonda. Vastutustundlik ettevõtja püüab tagada, et tema ettevõtte mõju inimestele, loodusele ja meie planeedile oleks võimalikult positiivne. Ettevõtteid suunavad vastutustundlikkusele rahvusvahelise üldsuse poolt kokku lepitud nõuded, mida iga ettevõtja peab täitma. Need nõuded põhinevad inimõiguste ülddeklaratsioonil ja rahvusvahelistel tööõiguse reeglitel.

Arenguriikide valitsused ja rahvusvahelised institutsioonid suudavad aga vaevu tagada, et rahvusvahelisi nõudeid täidetakse: kontroll ja sanktsioonid seadusrikkujate vastu on ebatõhusad ning neid rakendatakse harva. Sageli esineb nõuete eiramist arengumaade istandustes. Selleks, et nõuete eiramist vähendada, võeti kasutusele sertifitseerimissüsteemid, mis seisavad arengumaades inimõiguste ja rahvusvahelise tööõiguse eest.

Sertifitseerimise käigus annab sõltumatu kolmas osapool, kelleks on sertifitseeriv asutus, välja kirjaliku tõendi selle kohta, et tootmisprotsess on hinnatud ja see vastab kehtestatud standardi nõuetele. Suurimad kakao sertifitseerimisega tegelevad sõltumatud organisatsioonid on Rainforest Alliance, UTZ Certified ja Fairtrade.

Rainforest Alliance'i tähelepanu keskpunktis on loodusliku liigirikkuse säilitamine ja kestliku põllumajanduse korraldamine, mis tagaks arengumaade põllupidajatele eluks vajalike vahendite olemasolu ja parema elujärje.

UTZ Certified keskendub kakaokasvatajate harimise kaudu kakaokasvatuse tootlikkuse suurendamisele ja toodangu kvaliteedi parandamisele. Eesmärk on kakaotalunike suurem sissetulek ja kogukondade jätkusuutlikkus.

Eesti ettevõtte Kalev liitus 2014. aastal süsteemiga UTZ Certified. 2016. aasta lõpuks plaanitakse kõik Kalevi šokolaadid toota UTZ-i sertifikaadiga kakaost. Kalevi tegevjuht ja juhatuse liige Kaido Kaare avaldas lootust, et just sertifitseeritud kakaost võib saada ka teadlikumate tarbijate jaoks selge argument Kalevi toodete eelistamiseks.¹

See juhend on suunatud Eesti šokolaadivalmistajale ning selgitab miks ja kuidas minna üle sertifitseeritud toodangule. Täpsemalt tuleb juttu Fairtrade'i sertifikaadi taotlemisest.

1. Kalev (2014). Kalev hakkas kasutama jätkusuutlikult toodetud kakaod: www.kalev.eu/uudised/kalev-hakkas-kasutama-jatkusuutlikult-toodetud-kakaod

II. FAIRTRADE

Fair Trade ehk eesti keeles õiglane kaubandus kui kontseptsioon tähendab kaubanduskoostööd, mis panustab jätkusuutlikule arengule, pakkudes paremaid kauplemistingimusi ning õiguste kaitset eelkõige arengumaade väiketootjatele ja töötajatele.

Õiglane kaubandus algas 1960. aastatel Euroopas kodaniku liikumisenä ja on nüüdseks kujunenud laialdaselt tuntud rahvusvaheliseks kokkuleppeks. Fairtrade kokkukirjutatuna tähistab rahvusvahelise õiglase kaubanduse sertifitseerimissüsteemi märki (ing k Fairtrade Labeling Organization International ehk FLO). Fairtrade'i sertifitseerimissüsteem võeti kasutusele aastal 1994 ja praegu polettidel tähelepanu tõmbav Fairtrade'i märk on olnud kasutusel aastast 2002.

Fairtrade'i üldine eesmärk on vähendada kaubandussuhete abil arengumaades vaesust. Fairtrade ei ole heategevus, vaid osa rahvusvahelisest kaubandusest. Arengumaade kogukondade arengut toetatakse, lähtudes viiest põhimõttest.²

- Arengumaade väiketalunikud saavad oma toote eest väärilist tasu.
- Istanduste ja tootmisühistute töölised saavad inimväärselt palka ja töötavad inimlikes tingimustes.
- Orja- ja lapstööjõu kasutamine on keelatud.
- Fairtrade'i lisatulu suunatakse kogukonna sotsiaalsesse arengusse.
- Toodeatakse keskkonnasäästlikult.

Miks on Fairtrade'i märk hea ettevõtjale?

Fairtrade'i märk tootel on võitnud usalduse üle maailma ning kinnitab ettevõtte eetilist pühendumust ja hoolivust. Tarbijatele jätavad sügava mulje ettevõtted, kes väärtustavad avalikult ka inimesi, mitte üksnes kasumit. Fairtrade'i märk teeb ettevõttele pidevat reklaami, edendab turundust ja kujundab mainet vastutustundliku tootjana.

Fairtrade'i märk on rahvusvaheline ning võib aidata siseneda välisturule. Eriti kõrgelt on Fairtrade'i märgiga tooted tunnustatud ingliskeelses kultuuriruumis, näiteks peab 90% Ühendkuningriigi tarbijatest Fairtrade'i märki usaldusväärseks³. Ka mujal läbiviidud rahvusvahelised tarbijauuringud on näidanud, et Fairtrade'i märk tootel suurendab selle müüdavust⁴. Fairtrade'i märk on rahvusvaheliselt tuntud kvaliteedi-märk.

2. Fairtrade Estonia: www.fairtrade.ee

3. GlobeScan (2011). *Shopping Choices Can Make a Positive Difference to Farmers and Workers in Development Countries: Global Poll*: www.globescan.com/news-and-analysis/press-releases/press-releases-2011/94-press-releases-2011/145-high-trust-and-global-recognition-makes-fairtrade-an-enabler-of-ethical-consumer-choice.html

4. USA-s korraldatud uuring näitas, et sama kohvi müük kasvas Fairtrade'i märgi kasutuselevõtul kuni 10%. Kusjuures kõrgema hinnaklassi puhul ei mõjutanud kuni 9% hinnatõus toote läbimüüki. Vt Hainmueller, Jens, Michael J. Hiscox, Sandra Sequeira (2014). *Consumer Demand for the Fair Trade Label: Evidence from a Multi-Store Field Experiment*.

Õiglase kaubanduse toodetel on kindel tarbijaskond. Õiglase kaubanduse süsteemis osales 2015. aastal üle 1,5 miljoni tootja ning tooteid müüdi enam kui 70 riigis. Eetiline tootmine ja tarbimine on trendid, mis maailmas üha hoogu koguvad. Samuti muutub Eesti tarbija aina teadlikumaks ja soovib saada ostetava kauba eetilise kohta kinnitust.

Eestis on müügil välismaa tootjate õiglase kaubanduse kohv, tee, suhkur, kakao, šokolaad, maiustused, puuviljad, vein, vürtsid, lilled, puuvilla- ja kosmeetikatooted. Samas on 2016. aasta alguse seisuga Eestis vaid 2 ettevõtet, kes kasutavad oma toodetel Fairtrade'i märki. Seega saab praegu sertifitseeritud toodete tootmist alustav ettevõtte olla Eestis trendiloojate seas.

TNS Emori 2015. aasta arengukoostöö teemalise uuringu kohaselt on viimase seitsme aastaga suurenenud 9% võrra – 22 protsendilt 31-le – nende eestlaste osakaal, kes on valmis ostma või on endale ostnud õiglase kaubanduse tooteid. Uuringu põhjal võib väita, et õiglase kaubanduse toodete peamine sihtrühm Eestis on 25–34-aastane kõrgharitud ja kõrgema sissetulekuga eesti rahvusest naisterahvas.⁵

Eestis tunnustatakse õiglase kaubanduse tootjaid. MTÜ Mondo on kujundanud selleks spetsiaalse õiglase kaubanduse sõbra märgi, et õiglase kaubanduse tooted oleksid au sees, nende kasutamine harjumuspärasem ning tunnustatud.⁶ Mondo tunnustab õppeasutusi, kaubandus-, toitlustus- või tootmisettevõtteid, kodanikuühendusi või töökollektiive, kes oma igapäevatoos, töökollektiivis või ühiskondlikus tegevuses edendavad õiglast kaubandust. Õiglase kaubanduse tooteid valmistades ja müües saab ettevõtte taotleda Mondolt õiglase kaubanduse märki ja liituda õiglase kaubanduse klubiga.

Õiglase kaubanduse sõbra märk ja õiglase kaubanduse klubi lasevad ettevõtte heal nimel silma paista. Näiteks on õiglase kaubanduse klubi Facebooki lehel üle tuhande jälgija, klubile on loodud eraldi Google Mapsi kaart, kuhu on märgitud õiglase kaubanduse sõbra märgi omanikud, Tallinna Ettevõtlusamet valis õiglase kaubanduse klubi liikmed konkursi „Vastustundlik ettevõtja 2015” nominentide sekka.

5. Vt lisaks: TNS Emor (2015), *Avalik arvamus arengukoostööst*: vm.ee/sites/default/files/content-editors/arengukoostoo_uuringu_aruanne_2015_tnsemor.pdf

5. Õiglase kaubanduse sõbra märk: www.fairtrade.ee/sober, õiglase kaubanduse klubi Facebooki leht: www.facebook.com/okklubi

Miks on Fairtrade'i märk hea tarbijale?

Iga tarbija saab panustada maailma paremaks muutmisse. Üleilmne areng on kasulik meile kõigile. Siiski jaotuvad üleilmastumisest tulenev areng ja heaolu maailmas ebavõrdselt ning toimuvad keskkonna ja vaesemate riikide elanike kulul.

Inimõiguste, sõjaliste konfliktide ja kliimamuutustega seotud probleemid mõjutavad kõiki maailma elanikke, kuid eriti valusalt neid, kes elavad arengumaa-des. Inimesed tahavad elada oma riigis, linnas, kogukonnas – oma kodus. Alati ei ole see aga võimalik. Seda eriti juhul, kui kodus ei ole tagatud inimõigused ja inimväärne elu. Viimaste toimimiseks on oluline kogukonna areng ja keskkonna hoidmine. Ostes Fairtrade'i märgiga tooteid, teab tarbija, et toote temani jõudmisel on seistud üksikisikute, kogukonna ja keskkonna õiguste eest.

III. FAIRTRADE'I SERTIFITSEERIMISPROTSESS

Õiglase kaubanduse süsteemis müümiseks peavad tootjad saama sertifikaadi ning sissevedajatel ja müüjatel peab olema vastav müügilitsents. Ühtsed Fairtrade'i sertifitseerimise kriteeriumid määrab FLO (Fairtrade Labelling Organizations International). Tooraine peab olema kasvatatud ja saak koristatud vastavuses FLO standarditega. Selleks, et tagada märgistatud toodete terviklikkus, tootmis- ja töötingimused ning Fairtrade'i lisatulu kasutamine, kontrollitakse kogu toote tarneahelat.

Millised on Fairtrade'i märgiga toodetele seatud tingimused?

Fairtrade'i märgi saamise protsess on Eesti šokolaaditootjatele kiire, kuna tooraine kasvatamisega ise ei tegeleta ning seega ei pea Eesti ettevõtte ise tagama vajalike tingimuste täitmist kakaoistanduses. Selleks, et ettevõtte toodangut saaks märgistada Fairtrade'i märgiga, peavad sertifitseeritud koostisosad moodustama 20% tooteks kasutatava tooraine kogukaalust. Kui toote valmistamiseks kasutatakse vähemalt 50% vett või piimatooteid, kehtib 20% sertifitseeritud koostisosade tingimus tooraine kogukaalule, kust on vesi ja piimatooted maha arvatud. Samuti, kui Fairtrade'i sertifikaadiga koostisosa on saadaval, peab seda kasutama, olenemata kasutatavast kogusest.⁷ Toote tagaküljel tuleb välja tuua protsent, mil määral toode Fairtrade'i koostisaineid sisaldab.⁸

7. Fairtrade Labelling Organizations International e.V. (2011). *Fact Sheet*. www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/2009/standards/documents/2011-06-23_FCP_factsheet.pdf

Fairtrade International (2011). *Food Composite Product Standard: Section 2.2 of the Generic Fairtrade Trade Standard, version: 01.05.2011*: www.reilu-kauppa.fi/fileadmin/user_upload/reilukauppa/Tiedostoja/EN_FoodCompositeStandard.pdf

8. Fairtrade International võttis 2014. aastal kasutusele ka teised märgid: Fairtrade Cocoa Program ja Fairtrade Sugar Program. Neid märke võib kasutada toodetel, kui teised koostisosad peale kakao ja suhkrut ei ole sertifitseeritud. Edasi saab lugeda Fairtrade Foundationi kodulehelt: www.fairtrade.org.uk/en/for-business/ways-of-working-with-fairtrade/fairtrade-sourcing-programs

Kuidas toimida?

1 Leidma peab tarnija, kes toob Eestisse Fairtrade'i märgiga kakaotooteid. Fairtrade'i märgiga toodete tarnija leidmine ei ole keeruline, ka Eesti hulgi-müüjatelt Balt-Hellin (www.balHELLin.eu) ja Vilmix (www.vilmix.ee) saab osta Fairtrade'i kuvertüüri. Samuti saab osta sertifitseeritud kuvertüüri Choccolalalt (www.chocolala.ee) – Eesti esimeselt Fairtrade'i märgi saanud šokoladitootjalt.

2 Ühendust peab võtma Reilukauppa ja FLO-CERT-iga. Reilukauppa (www.reilukauppa.fi) on Soome õiglase kaubanduse organisatsioon, mis haldab Fairtrade'i litsentside väljastamist ka Baltimaades. Kõige lihtsam on kirjutada Reilukauppa vastavasisuline e-kiri: certificationmark@reilukauppa.fi. Samuti leiab Soomes ja Baltimaades Fairtrade'i litsentsihalduri täpsed andmed Fairtrade Estonia veebilehelt: www.fairtrade.ee/kontakt-topmenu-54.

FLO-CERT (www.flocert.net) järgib Fairtrade'i standardite toimimist ja täitmist. FLO-CERT-i sertifitseerimisprotsess näeb välja järgmine.⁹

Avaldus

FLO-CERT-i veebilehel tuleb täita lihtne ingliskeelne vorm – www.flocert.net/fairtrade-services/fairtrade-certification/apply-for-fairtrade-certification/.

Avalduses küsitakse ettevõtte tegevusala, asukohta ning toodet, mida soovitakse sertifitseerida. Seejärel võtab Fairtrade'i esindaja ettevõttega ühendust ning saadab põhjalikuma avaldusvormi kõigi Fairtrade'i sertifitseerimise taotlemisreeglite ja -nõuetega.

Audit

30 päeva jooksul pärast avaldusvormi esitamist selgitavad Fairtrade'i märgi esindajad välja, kas ettevõtte saab liikuda taotlemisprotsessi järgmisse faasi. Audit sõltub taotleva organisatsiooni suurusest ning toodetest, mida soovitakse sertifitseerida. Üldjuhul kontrollib audiitor kohapeal organisatsiooni finantsdokumente ning teeb intervjuusid töötajate ja juhatusega. Lõpuks jagab audiitor auditi tulemusi ning esitab oma arvamuse, kas audit vastab Fairtrade'i sertifitseerimisprotsessi nõuetele.

Analüüs

Auditi tulemusi analüüsitakse ning kontrollitakse vastavust Fairtrade'i standarditele. Selles faasis on võimalik taotleval organisatsioonil oma tegevust vastavate standarditega kooskõlastada.

Sertifikaat

Kui organisatsiooni tegevus on Fairtrade'iga vastavuses, on taotlusprotsess lõpuni viidud ja heaks kiidetud ning ettevõttele antakse Fairtrade'i sertifikaat.

Järelevalve

Pärast taotlusprotsessi auditeeritakse organisatsiooni vähemalt kaks korda kolme aasta jooksul, misjärel väljastatakse organisatsioonile uuendatud sertifikaat.

9. FLO-CERT GmbH (2015). *How it works*: www.flocert.net/fairtrade-services/fairtrade-certification/how-it-works/

Millega arvestada?

Pakkujad ja kvaliteet. Fairtrade'i märgiga toodete ja kuvertüüri pakkujaid on turul palju. Valida saab mitme tarnija vahel, sh kasutada ka Eesti hulgimüüjate ja ettevõtete tarnitavaid tooteid. Kakaotoote kvaliteeti Fairtrade'i märk ei vähenda. Kehtivad üldised näitajad ja tunnused, sõltuvalt maitsest ja vajadusest saab valida endale sobiva toote. Ka Soome Reilukauppa aitab Fairtrade'i märgiga tooraineid leida, aga esmalt peab ettevõtja ise olema aktiivne ja näitama, et on suhelnud mitme tootjaga, et Fairtrade'i märgiga toorainet hankida.

Kogus. Fairtrade'i märgiga toodetele ei ole kehtestatud miinimumkogust, kuid nagu enamiku kauba puhul, on soodsam tarnida rohkem. Kui ettevõtte kakaotoodete tarbimine on tagasihoidlik, tasub Fairtrade'i märgiga tooteid tellida kas hulgimüüjalt, juba sertifitseeritud Eesti ettevõttelt või teha koostööd teiste väikeetevõtetega, et transpordikulud vähendada. Vastavalt saavad Fairtrade'i märgiga toodetele üleminekut lihtsustada hulgimüüjad Balt-Hellin ja Vilmix, ettevõtte Chocola või teiste ettevõtetega ühise konsortsiumi loomine.

Aeg. Kui ettevõtte tellitava koostisosa tarnijal on olemas Fairtrade'i sertifikaat, läheb Fairtrade'i sertifikaadi taotlemisprotsess kiiresti, kokku võtab see aega umbes üks kuu. Kuvertüüri kasutamisel on suhtlus kiire, sest kuvertüüri pakkujatel on endal juba Fairtrade'i märk olemas.

Maksumus. Fairtrade'i sertifikaadi maksumus sõltub ettevõtte suurusest ja müüdüd Fairtrade'i märgiga toodete kogustest. Peab arvestama, et kui võrrelda sama kvaliteediga toodete hindu, siis on Fairtrade'i sertifikaadiga kuvertüüri hind umbes 15% kallim. Fairtrade'i märgiga toote tarbija jaoks tähendab see marginaalset hinnatõusu.

Litsentsiomanikud saavad toodete osas heakskiidu Fairtrade Finlandilt, esitavad korrapäraselt Fairtrade'i märgiga toodete müügiaruandeid ning maksavad müügi pealt litsentsitasusid. Kauplejate tasud või väikeste litsentside tasud rakenduvad vastavalt sellele, mida toodetakse ja kui suur on ettevõtte käive. Šokolaadi ja kakao puhul on litsentsitasu 0,26 eurot / kg, miinimummaks aastast on 750 eurot.¹⁰

Tasude näited:

Väike litsentsiomanik. Kui aastakäive on alla 2 000 000 euro ning ettevõtte ei hakka toorainet päritolukohast importima, saab ettevõtte olla „väike litsentsiomanik“. Taotlustasu ei ole, sertifitseerimistasu on kolmeks aastaks 769 eurot.¹¹

Väikeklient. Kui aastakäive on alla 5 000 000 euro ning ettevõtte ei hakka toorainet päritolukohast importima, saab ettevõtte olla „väikeklient“. Taotlustasu on 538 eurot + sertifitseerimistasu aastast 1292 eurot.¹²

Tavaline tasu. Taotlustasu on 538 eurot + sertifitseerimistasu aastast 1937 või 2798 eurot.¹³

10. Lisateave tasude kohta: FLO-CERT GmbH (2015), *List of Fees and Charges for Fairtrade Certification*: www.flocert.net/fairtrade-services/fairtrade-certification/fees/

11. FLO-CERT GmbH (2015), *Trade Certification Fees for Small Licensees: Explanatory Document. Version: 17 / 20.01.2015*: www.flocert.net/wp-content/uploads/2014/03/TC-FeeSysSmallLicensee-ED-17-en.pdf

12. FLO-CERT GmbH (2015), *Fee System Small Producer Organization: Explanatory Document. Version: www.flocert.net/wp-content/uploads/2014/03/TC-FeeSys-ED-84-en1.pdf*

13. FLO-CERT GmbH (2015), *Trade Certification Fees: Explanatory Document. Version 84 / 01.01.2015*: www.flocert.net/wp-content/uploads/2014/03/TC-FeeSys-ED-84-en1.pdf

Tooted ja koostisosad. Arvestama peab sellega, et sertifikaat antakse konkreetsele tootesarjale, mitte ettevõtte kõigile toodetele tervikuna. Seega peab iga tootesarja puhul taotlema eraldi litsentsi. Kui šokolaadi tootmiseks vajalikku kuvertüüri poeletilt üldiselt ei leia, siis teisi šokolaadi valmistamiseks vaja minevaid Fairtrade'i märgiga koostisosi saab Eesti poodidest küll. Kui taotleda Fairtrade'i märki, peavad ka teised kasutatavad koostisosad olema võimalusel Fairtrade'i sertifikaadiga. Eestis müüakse Fairtrade'i märgiga suhkrut, vürtse, kohvi jm. Lähemalt saab tutvuda Fairtrade'i märgiga toodetega Eesti poodides Fairtrade Estonia kodulehel: www.fairtrade.ee/tooted

Loodame, et see juhend aitab ja innustab Eesti šokolaaditootjaid kasutama oma toodetel kas Fairtrade'i või mõne teise õiglase kaubanduse sertifitseerimis-süsteemi märki.

Allikad

- × Balt-Hellini koduleht: www.balHELLin.eu
- × Chocolala koduleht: www.chocolala.ee
- × Fairtrade Estonia koduleht: www.fairtrade.ee
- × Fairtrade Finlandi koduleht: www.reilukauppa.fi
- × Fairtrade Foundation (2015). *Fairtrade Sourcing Programs*: www.fairtrade.org.uk/en/for-business/ways-of-working-with-fairtrade/fairtrade-sourcing-programs
- × Fairtrade International (2011), *Food Composite Product Standard: Section 2.2 of the Generic Fairtrade Trade Standard, version: 01.05.2011*: www.reilukauppa.fi/fileadmin/user_upload/reilukauppa/Tiedostoja/EN_FoodCompositeStandard.pdf
- × Fairtrade Labelling Organizations International e.V. (2011). *Fact Sheet*: www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/2009/standards/documents/2011-06-23_FCP_factsheet.pdf
- × FLO-CERT-i koduleht: www.flocert.net
- × FLO-CERT GmbH (2015), *How it works*: www.flocert.net/fairtrade-services/fairtrade-certification/how-it-works/
- × FLO-CERT GmbH (2015), *Fee System Small Producer Organization: Explanatory Document. Version: 26 / 01.01.2015*: www.flocert.net/wp-content/uploads/2014/03/PC-FeeSysSPO-ED-26-en1.pdf
- × FLO-CERT GmbH (2015), *List of Fees and Charges for Fairtrade Certification*: www.flocert.net/fairtrade-services/fairtrade-certification/fees/
- × FLO-CERT GmbH (2015), *Trade Certification Fees: Explanatory Document. Version 84 / 01.01.2015*: www.flocert.net/wp-content/uploads/2014/03/TC-FeeSys-ED-84-en1.pdf
- × FLO-CERT GmbH (2015), *Trade Certification Fees for Small Licensees: Explanatory Document. Version: 17 / 20.01.2015*: www.flocert.net/wp-content/uploads/2014/03/TC-FeeSysSmallLicensee-ED-17-en.pdf
- × GlobeScan (2011). *Shopping Choices Can Make a Positive Difference to Farmers and Workers in Development Countries: Global Poll*: www.globescan.com/news-and-analysis/press-releases/press-releases-2011/94-press-releases-2011/145-high-trust-and-global-recognition-makes-fairtrade-an-enabler-of-ethical-consumer-choice.html
- × Hainmueller, Jens, Michael J. Hiscox, Sandra Sequeira (2014). *Consumer Demand for the Fair Trade Label: Evidence from a Multi-Store Field Experiment*: www.hbs.edu/faculty/conferences/2014-launching-the-star-lab/Documents/FT_final_2_20.pdf
- × Intervjuu ettevõtte Chocolala juhi Kristi Lehtisega (13.11.2015), intervjuueeris Irma Mets
- × Intervjuu õiglase kaubanduse eksperdi Jaanus Väljaga (17.11.2015), intervjuueeris Irma Mets

- × Kalev (2014). *Kalev hakkas kasutama jätkusuutlikult toodetud kakaod*: www.kalev.eu/uudised/kalev-hakkas-kasutama-jatkusuutlikult-toodetud-kakaod
- × Kampania „Make Chocolate Fair!” eestikeelne koduleht: et.makechocolatefair.org
- × TNS Emor (2015). *Avalik arvamus arengukoostööst*: vm.ee/sites/default/files/content-editors/arengukoostoo_uuringu_aruanne_2015_tnsemor.pdf
- × Õiglase kaubanduse sõbra märk: www.fairtrade.ee/sober
- × Õiglase kaubanduse klubi Facebooki leht: www.facebook.com/okklubi/timeline
- × Vastutustundliku Ettevõtluse Foorum (2012). *Vastutustundlik ettevõtlus Eestis: näidete kogumik*. Kättesaadav: www.csr.ee/upload/fck/Vastutustundlik-ettevotlus-Eestis---naidete-kogumik-2012.pdf
- × Vilmixi koduleht: www.vilmix.ee
- × Välisministeeriumi koduleht, *Arengukoostöö-teemalised avaliku arvamuse uuringud*: vm.ee/et/arengukoostoo-teemalised-avaliku-arvamuse-uuringud

Päringutele vastasid Reilukauppa ning Eesti hulginüüjad ja šokolaadivalmistajad: Allew Magusameister, Balt-Hellin, Chocelite, Gustav/Werner kondiiter Mattias Café, Pierre Chocolaterie ja Vilmix.

Käesoleva materjali on koostanud MTÜ Mondo ja see on valminud projekti Make Chocolate Fair! raames, mida rahastab Euroopa Liit. Projekti viib Eestis ellu MTÜ Mondo. Materjal ei peegelda Euroopa Liidu ametlike seisukohti.